

שאל ודוד – דמוקרטיה ומלכות המשיח

שיחה שנשא הרב ב'עטרת כהנים', חוה"מ פסח תשנ"ג, ושוכתבה על ידו.

בתוך: מרחבים, ו' תשנ"ו, עמ' 265-284.

"בהר יראה" - עיוני תנ"ך ומקדש, מרחבים, תשנ"ט, עמודים 85 - 79

הואיל ובקשר לנושא זה אתייחס בהמשך לצדדים המלכותיים של שאל ושל דוד, רואה אני צורך להקדים דברים על שאל ועל דוד עצמם ועל היחסים האישיים שביניהם.

א. דוד ושאל

דוד מתנהג עם קודמו במלוכה שאל המלך, ביראת כבוד מופלגת, הוא פונה אליו בתואר 'אדוני המלך', הוא קורא לו 'אבי' ומכנה אותו 'משיח ה' פעם אחר פעם, וכשהוא מדבר עליו עם הבריו, שאל מכונה על ידו: 'אדוני המלך' ו'משיח ה', חבריו אומרים לו שוב ושוב: הקב"ה הקרה את אויבך לפניך, הוא רודף אחריו להרגך, והתורה אמרה "הבא להרגך השכם להרגו", והוא מסרב לקבל זאת מהם.

בפעם הראשונה היה זה כשדוד ואנשיו ישבו במערה, ושאל נכנס לשם לעשות צרכיו. הם שישבו באפלה ראו אותו והוא לא ראה אותם. ואמנם אחרי שאנשיו הפצירו בו, בדוד, נכנס ההיסוס בלבו שמא הם צודקים במה שהם אומרים לו, ושמא אמנם מסכים הקב"ה ששאל יהרג על ידו, או אולי אין זה אלא ניסיון שהקב"ה מנסה אותו בזה. דוד החליט להעמיד את עצמו במבחן. "וַיִּקָּם דָּוִד וַיִּכְרַת אֶת כֶּנֶף הַמַּעִיל אֲשֶׁר לְשָׂאוֹל בְּלֹט: וַיְהִי אַחֲרָיִךְ כֵּן וַיֵּךְ לֵב דָּוִד אוֹתוֹ עַל אֲשֶׁר כָּרַת אֶת כֶּנֶף אֲשֶׁר לְשָׂאוֹל: (שמואל א, כד ה-ו) בזה הבין דוד, שעוד לא הגיע יומו של שאל, ושטוב לפני הקב"ה שהוא לא פגע בו. "וַיֹּאמֶר לְאַנְשָׁיו חָלִילָה לִי מִה' אִם אֶעֱשֶׂה אֶת הַדְּבָר הַזֶּה לְאֲדֹנָי לְמֹשִׁיחַ ה' לְשַׁלַּח יָדַי בּוֹ כִּי מֹשִׁיחַ ה' הוּא: (שמואל א, כד ז).

יש להוסיף כאן עוד, במערה ראה דוד איך שאל יושב כשהוא עושה צרכיו. הוא ראה אותו בצניעותו המופלגת ונבהל מקדושת התנהגותו של שאל. דוד ראה כאן גוף קדוש, בדרגה שחשב שאין באפשרותו של בן אדם להיות כך! אז אמר בלבו, שאדם שמתנהג בקדושה כזאת, אי אפשר לנגוע בו לרעה. 'משיח ה' זאת יאמר לחבריו, אבל לעצמו יאמר 'קדוש וטהור'. "וַיִּשְׁפַּע דָּוִד אֶת אַנְשָׁיו בְּדַבָּרִים וְלֹא נִתְּנָם לְקוֹם אֶל שָׂאוֹל וְשָׂאוֹל קָם מִהַמַּעֲרָה וַיִּלָּךְ בְּדַרְכּוֹ: (שמואל א כד, ח). דוד קבע בזה כלפי קודמו שאל, נורמות אחרות של התנהגות מכפי שהיה נהוג באותו זמן בכל העמים. שאל היה חושד בדוד שהלה זומם לתפוס את המלוכה בכוח, ואילו דוד עשה מאמצים לנסות לשכנע את שאל בחפותו, אחרי ששאל התרחק, קרא אחריו והראה לו את כנף המעיל שכרת ממנו, כדי שיראה איך הוא היה בידו ודוד לא פגע בו. ואמנם שאל השתכנע לפי שעה, אבל חיש מהר השתלטה עליו שוב הרוח הרעה.

הרב שלמה מן ההר זצ"ל

כך קרה גם בפגישה השנייה של דוד עם שאול:

וַיְבֹאוּ הַזְּפִים אֶל שְׂאוּל הַגְּבֻעַתָּה לֵאמֹר הֲלוֹא דָוִד מִסְתַּתֵּר בְּגִבְעַת הַחֲכִילָה עַל פְּנֵי הַיְשִׁימֹן: וַיִּקָּם שְׂאוּל וַיֵּרֶד אֶל מַדְבַּר זִיף וְאִתּוֹ שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ בַּחֹרֵי יִשְׂרָאֵל לִבְקֹשׁ אֶת דָּוִד בְּמַדְבַּר זִיף: וַיִּחַן שְׂאוּל בְּגִבְעַת הַחֲכִילָה אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הַיְשִׁימֹן עַל הַדֶּרֶךְ וְדָוִד יָשָׁב בְּמַדְבַּר וַיֵּרָא כִּי בָּא שְׂאוּל אַחֲרָיו הַמַּדְבָּרָה: וַיִּשְׁלַח דָּוִד מְרַגְלִים וַיֵּדַע כִּי בָּא שְׂאוּל אֶל נָכוֹן: וַיִּקָּם דָּוִד וַיָּבֵא אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר חָנָה שָׁם שְׂאוּל וַיֵּרָא דָּוִד אֶת הַמָּקוֹם אֲשֶׁר שָׁכַב שָׁם שְׂאוּל וְאַבְנֵר בֶּן נֹר שָׂר צְבָאוֹ וְשְׂאוּל שָׁכַב בְּמַעְגַל וְהָעַם חָנִים סְבִיבֹתָיו: וַיַּעַן דָּוִד וַיֹּאמֶר אֶל אַחִימֶלֶךְ הַחַתִּי וְאֶל אַבִּישִׁי בֶן צְרוּיָה אַחִי יוֹאֵב לֵאמֹר מִי יֵרֵד אִתִּי אֶל הַמַּחְנֶה וַיֹּאמֶר אַבִּישִׁי אֲנִי אֶרֶד עִמָּךְ: וַיָּבֵא דָּוִד וְאַבִּישִׁי אֶל הָעַם לֵילָה וְהָנָה שְׂאוּל שָׁכַב יָשֵׁן בְּמַעְגַל וְחֲנִיתוֹ מְעוּכָה בְּאַרְצָה מְרֹאשְׁתּוֹ וְאַבְנֵר וְהָעַם שָׁכְבִים סְבִיבוֹתָיו: וַיֹּאמֶר אַבִּישִׁי אֶל דָּוִד סַגְר אֱלֹהִים הַיּוֹם אֵת אוֹיְבֶךָ בַּיָּד וְעַתָּה אֲכַנּוּ נָא בַּחֲנִית וּבְאַרְצָה פֶּעַם אַחַת וְלֹא אֲשַׁנֶּה לוֹ: וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל אַבִּישִׁי אֵל תִּשְׁחִיתֵהוּ כִּי מִי שְׁלַח יָדוֹ בְּמִשְׁיַח יְהוָה וְנָקָה: וַיֹּאמֶר דָּוִד חִי ה' כִּי אִם ה' יִגְפְּנוּ אוֹ יוֹמוּ יָבֹאוּ וְמָת אוֹ בְּמִלְחָמָה יֵרֵד וְנִסְפָּה: חֲלִילָה לִי מִה' מִשְׁלַח יָדִי בְּמִשְׁיַח ה' וְעַתָּה קַח נָא אֶת הַחֲנִית אֲשֶׁר מְרֹאשְׁתּוֹ וְאֵת צַפַּחַת הַמַּיִם וְנָלְכָה לָנוּ: וַיִּקַּח דָּוִד אֶת הַחֲנִית וְאֵת צַפַּחַת הַמַּיִם מְרֹאשְׁתֵי שְׂאוּל וַיִּלְכוּ לָהֶם וְאִין רָאָה וְאִין יוֹדַע וְאִין מַקִּיץ כִּי כָלָם יִשְׁנִים כִּי תִרְדַּמְתָּ יְהוָה נִפְלָה עֲלֵיהֶם" (שם כו, א-יב).

דוד ביקש מאבישי שיקח הוא את החנית ואת צפחת המים, אך חיש מהר התחרט והוא בעצמו הקדים ולקחם, כנראה חשש שמא אבישי לא יוכל להתאפק ואת החנית שבידו יסיח בשאול. גם עכשיו השתכנע שאול והודה בפני דוד על טעותו והבטיח לו ששוב לא ינסה לפגוע בו לרעה. אך מעתה דוד אינו משלה את עצמו שההתפייסות תחזיק מעמד. "ויאמר דוד אל לבו עתה אספה יום אחד ביד שאול אין לי טוב כי המלט אמלט אל ארץ פלשתים ונואש ממני שאול לבקשני עוד בכל גבול ישראל ונמלטתי מידו" (שם כז, א).

ב. שאול ודוד

יש לדבר על דבר נוסף. אחרי הפגישה במערה אמר שאול לדוד "ועתה הנה ידעתי כי מלך תמלוך וקמה בידך ממלכת ישראל" (שם, כד, כא) בשעתו אמר שמואל לשאול: "קרע יהוה את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך" (שם טו, כח). שאול לא העלה בדעתו שדוד, כפי שהכיר אותו, הוא "הרע הטוב ממנו" שעליו דיבר שמואל, לכן הוא נתן כל הזמן לרוח הרעה להשתלט עליו, ולכן היטה אוזן ללחישותיהם של מספרי לשון הרע על דוד. הוא האמין שדוד רוצה להרוג אותו ולמלוך במקומו. והנה עתה, משראה שדוד זה פעמיים לא נגע בו לרעה, כשהוא היה בידו במסיבות מביכות, הבין שאמנם ביחסים שבין אדם לחברו דוד טוב ממנו בהרבה. מן הסתם העלה בדעתו שאילו היה דוד המלך הראשון, ודוד היה זה שהקב"ה אומר לו, שמלכותו נקרעה ממנו, והוא שאול היה זה שנרדף על ידו, והוא שאול היה פוגש כך את דוד הרודף אותו, הוא לא היה מסוגל לחוס עליו.

הרב שלמה מן ההר זצ"ל

אבל גם עתה עדיין לא הכיר שאול את נפש דוד על בוריה. הוא מוסיף ומדבר אל דוד ואומר לו: "ועתה השבֵּעה לי בה' אם תכרית את זרעי אַחְרֵי וְאִם תִּשְׁמִיד אֶת שְׁמֵי מִבֵּית אָבִי" (שם כד, כב). גם יהונתן ידידו ואוהבו של דוד משביע את דוד על כך. יהונתן אומר לו: "ולא אם עודני חי ולא תעשה עמדי חֶסֶד יְהוָה וְלֹא אַמּוּת: וְלֹא תִכְרִית אֶת חֶסֶדְךָ מֵעַם בֵּיתִי עַד עוֹלָם וְלֹא בְהִכְרִית ה' אֶת אוֹיְבֵי דָוִד אִישׁ מֵעַל פְּנֵי הָאָדָמָה... וַיֹּסֶף יְהוֹנָתָן לְהַשְׁבִּיעַ אֶת דָּוִד בְּאַהֲבָתוֹ אֹתוֹ כִּי אָהַבְתָּ נַפְשׁוֹ אֶהְבֹּ" (שם כ, יד-ז). ובהמשך עוד: "וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם ה' לֵאמֹר ה' יִהְיֶה בֵּינִי וּבֵינְךָ וּבֵין זָרְעֵי וּבֵין זָרְעֶךָ עַד עוֹלָם" (שם כ, מב). שניהם, גם שאול וגם יהונתן מניחים, שרק שבועה בשם ה', תמנע מדוד לעשות את מה שהם חושדים בו שהוא אולי יעשה להכרית את זרעם ואת שמם, שלא ישאר מהם זיכרון לדורות.

כמה היה רחוק דוד מחדשות אלה: הנה אנו מוצאים את סיפורו של שמעי בן גרא: "וַיָּבֵא הַמֶּלֶךְ דָּוִד עַד בַּחֲוָרִים (בבורחו מפני אבשלום בנו), וְהָיָה מִשָּׁם אִישׁ יוֹצֵא מִמִּשְׁפַּחַת בֵּית שָׁאוּל וְשָׂמוּ שְׁמֵי בֶן גֵּרָא יוֹצֵא יָצֹא וּמִקָּלָל: וַיִּסְקַל בְּאַבְנִים אֶת דָּוִד וְאֶת כָּל עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ דָּוִד וְכָל הָעָם וְכָל הַגְּבוּרִים מִיִּמּוֹ וּמִשְׂמָאלוֹ: וְכֹה אָמַר שְׁמֵעִי בְּקָלּוֹ יָצָא אִישׁ הַדְּמִים וְאִישׁ הַבְּלִיעַל: הֲשִׁיב עֲלֶיךָ ה' כָּל דְּמֵי בֵית שָׁאוּל אֲשֶׁר מָלְכְתָּ תַּחְתָּיו וַיִּתֵּן ה' אֶת הַמְּלוּכָה בְּיַד אַבְשָׁלוֹם בְּנֵךְ וְהִנֵּךְ בְּרַעְתָּךְ כִּי אִישׁ דְּמִים אָתָּה: וַיֹּאמֶר אָבִישׁי בֶן-צְרוּיָה אֶל הַמֶּלֶךְ לְמָה יְקַלְל הַכֶּלֶב הַזֶּה אֶת אֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ אֲעִבְרָה נָא וְאָסִירָה אֶת רֹאשׁוֹ: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַה לִּי וְלָכֶם בְּנֵי צְרוּיָה כֹּה יְקַלְל כִּי ה' אָמַר לוֹ קַלְל אֶת דָּוִד וְיָמִי יֹאמֶר מִדּוֹעַ עֲשִׂיתָה כֵּן: וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל אָבִישׁי וְאֶל כָּל עַבְדָּיו הִנֵּה בְנֵי אֲשֶׁר יָצָא מִמֵּעֵי מִבְּקֶשׁ אֶת נַפְשִׁי וְאֵף כִּי עָתָה בֶּן הַיְּמִינִי הִנְחוּ לוֹ וַיִּקְלַל כִּי אָמַר לוֹ ה'... וַיִּלְךְ דָּוִד וְאֲנָשָׁיו בְּדֶרֶךְ וְשָׁמְעֵי הַלֵּךְ בְּצֹלַע הַהָר לְעִמְתּוֹ הַלֹּךְ וַיִּקְלַל וַיִּסְקַל בְּאַבְנִים לְעִמְתּוֹ וְעַפְרָ בְּעַפְרָ" (שמואל ב' טז, ח-יג).

כך נוהג איש ממשפחת בית שאול תלמיד חכם גדול, שדוד מינה אותו אחרי כן להיות רבו של בנו שלמה (מלכים ב, ח רד"ק ומצודת דוד). אבל בעניינו של דוד אנו מוצאים: "בְּשָׁנַת שְׁתַּיִם לְיוֹאָשׁ בֶּן יוֹאָחַז מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ אֲמַצְיָהוּ בֶן יוֹאָשׁ, מֶלֶךְ יְהוּדָה... וַיַּעַשׂ הַיֵּשֶׁר בְּעֵינֵי ה' רַק לֹא כְּדָוִד אָבִיו: כָּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה יוֹאָשׁ אָבִיו עָשָׂה... וַיְהִי כֹּאֲשֶׁר חִזְקָה הַמַּמְלָכָה בְּיָדוֹ וַיֵּךְ אֶת עַבְדָּיו הַמַּכִּים אֶת הַמֶּלֶךְ אָבִיו (אלה שהרגו את יואש), וְאֶת בְּנֵי הַמַּכִּים לֹא הִמִּית: כְּכַתּוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר לֹא יוֹמְתוּ אָבוֹת עַל בְּנֵים וּבְנֵים עַל אָבוֹת כִּי אִם אִישׁ בְּחֻטָּאוֹ יוֹמֵת" (יומֵת) (מלכים יד, א-ו).

מידה טובה זו שאפשר היה לתלותה במסורת אבות, שהרי כך נהג גם דוד, לא תלה אותה בדוד, אלא אמר שהוא עושה כן לפי שכך נצטווה בתורה. ואולי גם זאת מסורת היא מדוד, שיחלקו את הכבוד לתורה ולנותן התורה, ולא לחלוק את הכבוד לבן אדם, וכך ציווה במפורש אברהם אבינו: "כִּי יִדְעִיתִי לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְוָה אֶת בְּנֵי וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשִׁמְרוּ דְרָךְ ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט (בראשית יח, יט).

הרב שלמה מן ההר זצ"ל

אברהם יצווה שני דברים: הדבר האחד שיעשו צדקה ומשפט, והדבר השני הוא שכך יעשו לא מפני שאברהם יצווה להם, אלא מפני שזוהי דרך ה'.

עוד משהו על דוד. "וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד זָקֵן, בָּא בַיָּמַי; וַיִּכְסְהוּ, בַּבְּגָדִים, וְלֹא יָחַם, לוֹ" (מלכים א, א). למה יקרה דבר זה לדוד, שבגדים לא יוכלו לחמם אותו? "אמרו רבותינו, כל המבזה בגדים אינו נהנה מהם לסוף, לפי שקרע את כנף המעיל לשאול. ומדרש אגדה אמר רבי שמואל בר נחמני: כשראה דוד את המלאך עומד בירושלים וחרבו בידו נצטנן דמו מיראתו." (רש"י שם). כך דרכו של הקב"ה, מצד אחד הוא משלם לדוד שכר גדול על שעמד בניסיון ולא נגע במשיח ה', ומיניה וביה על אותו מעשה הוא מעניש אותו על שביזה את בגדי המלך וכתר את כנף מעילו, ולא מצא דרך מכובדת יותר להימלט מן המלכות שהיתה טמונה בניסיון זה שנתנסה בו.

ג. בחירת דוד

ועוד משהו על דוד ועל שאול. כשהעלה דוד את ארון הא-לוקים מבית עובד אדום הגיתי אל עיר דוד, רקד דוד לפני הארון עד כלות כוחותיו, "וַיֵּשֶׁב דָּוִד לְבַרְךְ אֶת בֵּיתוֹ; וַתֵּצֵא מִיֶּכֶל בֵּית שְׁאוּל לְקִרְאֵת דָּוִד וַתֹּאמֶר מֶה נִכְבַּד הַיּוֹם מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר נִגְלָה הַיּוֹם לְעֵינַי אֲמָהוּת עֲבָדָיו כִּהְגִּלוֹת נִגְלוֹת אֶחָד הָרִקִּים. וַיֹּאמֶר דָּוִד אֵל מִיֶּכֶל, לִפְנֵי ה' אֲשֶׁר בָּחַר בִּי מֵאֲבִיךָ וּמִכָּל בֵּיתוֹ לְצִוּוֹת אֹתִי נָגִיד עַל עַם ה' עַל יִשְׂרָאֵל וְשִׁחֲקֵתִי לִפְנֵי ה'" (שמואל ב, ו, כ-כא). ה' בחר בי, כך הוא אומר לה, שאהיה נגיד על עם ה' על ישראל, אני חייב להיות להם לדוגמה, שיראו ממני עד כמה חייב אדם לכבד את ה'. הם צריכים ללמוד ממני שחייב אדם לוותר על כבודו האישי, גם כשהוא מלך, אם וכאשר הקב"ה מתכבד על ידי כך, את זה, אביך שאול וכל בית אביך לא הבינו, ובגלל שאני נוהג כך ונהגתי כך, לכן בחר בי ה' למלך אחרי שפסל את שאול. וז"ל רד"ק: "ובדרש, אמרה לו: בית אבא היתה מלכות נאה משלך, חלילה להם אם נראה לאחד מהם פיסת יד או פיסת רגל מגולה, כולם היו מכובדים ממך. מה אמר לה דוד? 'לפני ה' אשר בחר בי מאביך' אמר לה: של בית אביך היו מניחים כבוד שמים ומתעסקים בכבוד עצמם, אבל אני מניח כבוד עצמי ומתעסק בכבוד קוני", דוד לא היה מדבר סרה בשאול לולא למד מדברי מיכל, ששאול לא היה רוקד כמוהו לפני ארון הא-לוקים, אם הוא היה זה שהעלה את הארון. המקרא רומז לכך כשהוא אומר כאן: וַתֵּצֵא מִיֶּכֶל בֵּית שְׁאוּל.

חז"ל אמרו בכמה מקומות דברים חמים מאוד על שאול המלך. במקום אחד אמרו (יומא כב ב): כמה לא חלי ולא מרגיש גברא דמריה סייעיה, ורש"י: כמה סמוך ומובטח ואין צריך לחלות ולדאוג מכל רעה, מי שהקב"ה בעזרו, שהרי מצינו שאול נכשל באחת ועלתה לו לרעה לקנוס עליו מיתה לבטל מלכותו, ודוד נכשל בשתיים ולא עלתה לו לרעה. ובהמשך הוסיפה ואמרה שם הגמרא: "בן שנה שאול במלכו אמר רב הונא: כבן שנה שלא טעם טעם חטא". במקום אחר אמרו (סוכה נב, ב) "...ושבעה רועים ושמונה נסיכי אדם מאן נינהו. 'שבעה רועים': דוד באמצע, אדם שת ומתושלח

הרב שלמה מן ההר זצ"ל

מימינו, אברהם יעקב ומשה בשמאלו, ומאן נינהו 'שמונה נסיכי אדם': ישי ושאל ושמואל ועמוס צפניה צידקיה ומשיח ואליהו, "הנה מנו אותו בין האישים הגדולים ביותר בכל ההיסטוריה של עם ישראל בכל הדורות, על רקע זה תגדל התמיהה, מדוע זכה דוד לפני הקב"ה, ומדוע לא זכה שאל? ואמנם גם חז"ל הביעו את התלבטותם בשאלה זאת. "אמר רב יהודה אמר שמואל: מפני מה לא נמשכה מלכות בית שאל? מפני שלא היה בו שום דופי, דאמר רבי יוחנן אמר רבי שמעון בן יהוצדק: אין מעמידים פרנס על הציבור אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לו מאחור שאם תזוח דעתו עליו, אומרים לו חזור לאחוריק" (שלא היה בו שום דופי משפתה, ויתגאו המלכים היוצאים מזרעו על ישראל, אבל דוד מרות אתי, המואביה רש"י). אמר רב יהודה אמר רב: מפני מה נענש שאל (ללא לידי דבר שעליו ניטל ממנו מלכות, רש"י)? מפני שמחל על כבודו, שמתחילת מלכותו מחל על כבודו וגילה על עצמו שאינו כדאי למלוך, רש"י), שנאמר 'ובני בליעל אמרו, מה יושיענו זה, ויבזוהו ולא הביאו לו מנחה, ויהיה כמחריש', וכתוב 'ייעל נחש העמוני' (ומסקנא דמילתא שאמרו ישראל, מי האומר שאל ימלוך עלינו בתמיהה, תנו את האנשים ונמיתם והוא אמר, לא יומת איש היום הזה" - יומא כב, ב).

ד. שכר דוד

ההבטחה לדוד היא גדולה ביותר, "כי ימלאו ימין ושכבת את אבותיך והקימתי את זרעך אחריו אשר יצא ממעיך והקינתי את ממלכתו: הוא יבנה בית לשמי וכוננתי את כסא ממלכתו עד עולם: אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן אשר בהערתו והכחתי בשבט אנשים ובנגעי בני אדם: וחסדי לא יסור ממנו כאשר הסרתי מעם שאל אשר הסרתי מלפניך: ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם, לפניך: כסאך יהיה נכון עד עולם" (שמואל ב, ז, יב-טז). "כסאך יהיה נכון עד עולם", זאת היא הבטחה לימי סוף גאולתנו, לימות המשיח, שכסא המלוכה שמור לזרעו של דוד, ועוד יותר מדויק לזרעו של שלמה: "הוא יבנה בית לשמי וכוננתי את כסא ממלכתו עד עולם" (ראה ספר המצוות, לא תעשה, מצווה שסב).

חז"ל בגמרא לא גילו לנו במפורש במה זכה דוד בהבטחה הגדולה הזאת, ורק ציינו כאן את העובדה, שלדוד נוטה הקב"ה חסד ומסייע לו, ועובר לו על פשעיו פעם אחר פעם, ולשאל לא היטה חסד כזה ואינו מוותר לו אפילו לא פעם אחת. אלא שהמהרש"א שם, בחידושי אגדות, מוצא רמז בלשון הגמרא. סיבה אחת היא לדעתו, מפני שחטאו של שאל במלחמת עמלק הוא חטא בענייני המלוכה, הוא נשלח על ידי הקב"ה בשליחות ישראל, ובשליחות ישראל ובשם הוא משאיר את אגג בחיים ומביא בקר וצאן. הוא חוטא בזה בשם כל העם, וכיוון שחטא בתפקידו כמלך, על זה הפסיד את המלוכה. אבל דוד חטא באוריה בעלה הראשון של בת שבע לא כמלך אלא כאדם פרטי, וכן גם כאשר שלח למנות את ישראל, לא היה זה לצורך הממלכה לדעת את מספר בני ישראל. "שמנאם שלא לצורך, שלא היה יוצא למלחמה ולא עושה בהם דבר בעת ההיא, רק לשמח לבו שמלך על עם

הרב שלמה מן ההר זצ"ל

רב (רמב"ן במדבר א, ג). ואמנם שני דברים אלה יכול היה לבצע רק מפני שהיה מלך, ויכול היה לצוות על יואב שיעשה עבורו, אבל הם לא נעשו לצורך הממלכה ובשמה.

סיבה שנייה רואה המהרש"א בכך, ששאלו איתן בדעתו, אינו נכנע מתוכחתו של הנביא ומתנצל פעם אחר פעם לפני שמואל, על שהשאיר צאן ובקר מעמלק. ואומר את המלה "חטאתי" רק אחרי ששמואל דוהה את כל התנצלויותיו. לעומת זאת דוד כשבא נתן הנביא להוכיח אותו על המעשה שעשה באוריה החתי בעלה של בת שבע, אף על פי שגם לו היו בוודאי כמה מילים של התנצלות, ענה לנביא רק במילה "חטאתי". שאול אינו מוכן לקבל תוכחה, ודוד מקבל תוכחה מיד.

בעניותנו אפשר להוסיף, שמידה זו של יכולת ומוכנות לקבל תוכחה, למדה דוד מאבי שבטו יהודה. יהודה הודה במעשה תמר: היא מוצאת להישרף, כשנתגלה שהיא הרה. והיא שִׁלְחָה אֶל חַמִּיהָ לְאִמֹּר לְאִישׁ אֲשֶׁר אֵלֶּה לֹא אֲנֹכִי הָרָה; (כיון שנחשדה לאדם אחר, אף על פי שהיתה מיועדת לאחיו של בעלה שמת), וְתֹאמַר הִכָּר נָא לְמִי הַחֲתָמָת וְהַפְתִּילִים וְהַמָּטָה הָאֵלֶּה: וַיִּכָּר יְהוּדָה, וַיֹּאמֶר צְדָקָה מִמֶּנִּי, כִּי עַל כֵּן לֹא נִתְתִּיחָה, לְשִׁלְחָה בְנִי" (בראשית לח, כה-כו) בזכות מידה זו זכה דוד, ואף דוד תולה את המלכות שניתנה לו מן השמים באביו הראשון יהודה ואומר: "כִּי בִיהוּדָה בָּחַר לְנָגִיד וּבְבֵית יְהוּדָה בֵּית אָבִי וּבְבִנֵי אָבִי בִּי רָצָה לְהַמְלִיךְ עַל כָּל יִשְׂרָאֵל" (דברי הימים א, כח, ד).

על ישי אבי דוד, למה הוא זכה במלכות, לא מצאנו רמז במקרא ולא גילו לנו חז"ל, הם רק אמרו שהוא היה חסיד מופלג (שבת נח, ב) וכן אומר ישעיהו הנביא, שהמשיח יזכה בזכותו של ישי: "וַיֵּצֵא חֹטֵר, מִגִּזְעֵי יִשְׂרָאֵל; וַיִּנְצֹר, מִשְׁרָשָׁיו יִפְרָה... וְהָיָה, בַּיּוֹם הַהוּא, שְׂרֵשׁ יִשְׂרָאֵל עֹמֵד לְגַס עַמִּים, אֵלָיו גּוֹיִם יִדְרְשׁוּ" (ישעיהו יא א-י). מי יודע, אולי גם ישי התבלט במידה זו, כי גדול מי שמאזין לתוכחה ומתקן מעשיו על פיה.

ה. מלכות שאול

שאול היה המלך הראשון אחרי משה רבנו ויהושע. הוא יצק דפוס למלכות, בממלכה שלו אין למלך שלטון אבסולוטי. כששאול בא אל שמואל ואמר לו: "ברוך אתה לה', הקימותי את דבר ה'" ושמואל אומר לו: "ומה קול הצאן הזה באזני, וקול הבקר אשר אנכי שומע?" עונה שאול: "כי יראתי את העם ואשמע בקולם", מה אנו לומדים מן המלים 'כי יראתי את העם ואשמע בקולם'? ששאול הנהיג במלכותו, שהמלך צריך לשמוע בקול העם. אמנם אין זו אותה דימוקרטיה כפי שאנו מבינים אותה, אבל זהו שלטון של שרים במובן מסוים. ישנם דברים שאין המלך יכול להכריע בהם לבדו, אלא הוא אוסף את השרים ומציע לפניהם את הדבר, והם מחליטים, וההחלטה מחייבת גם אותו. כך עשה שאול כשרצה להרוג את דוד: "וַיִּדְבֹּר שְׂאוּל אֶל יוֹנָתָן בְּנוֹ וְאָל כָּל עֲבָדָיו לְהַמִּית אֶת דָּוִד... וַיִּדְבֹּר יְהוֹנָתָן בְּדוֹד טוֹב אֶל שְׂאוּל אָבִיו, וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֵל יַחְטֵא הַמֶּלֶךְ בְּעַבְדוֹ בְּדוֹד, כִּי לֹא חָטָא לְךָ,

הרב שלמה מן ההר זצ"ל

וכי מעשיו, טוב לך מאד. וישם את נפשו בכפו ויך את הפלשתי ויעש יהוה תשועה גדולה לך ל ישראל ראית ותשמח ולמה תחטא בדם נקי להמית את דוד חנם (שמואל א' יט, א-ח).

באחת מן המלחמות הראשונות שלו עם הפלשתים הוא מתייעץ גם בענייני מלחמה עם החיילים שלו, ובפרט אחד הוא גם מבטל את דעתו בפני דעתם: "ויאמר שאול נרדה אחרי פלשתים לילה ונבזה בהם עד אור הבקר ולאנשאר בהם איש ויאמרו כל הטוב בעיניך עשה... ויאמר אל כל ישראל אתם תהיו לעבר אחד ואני וינתן בני נהיה לעבר אחד ויאמרו העם אל שאול, הטוב בעיניך עשה... וילכד יונתן ושאול, והעם יצאו: ויאמר שאול הפילו ביני ובין יונתן בני וילכד יונתן: ויאמר שאול אל יונתן, הגידה לי מה עשית ונגד לו יונתן ויאמר טעם טעמתי בקצה המטה אשר בידי מעט דבש הנני אמות: ויאמר שאול, כה יעשה אלהים וכה יוסף פי מות תמות יונתן ויאמר העם אל שאול היונתן ימות אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל חלילה חי ה' אם יפל משערת ראשו ארצה כי עם אלהים עשה היום הזה; ויפדו העם את יונתן ולא מת. (שם יד, לו-מה).

ממי למד שאול דבר זה? אם נחפש במקרא נמצא, שכך היה הנוהג במלכויות של הגויים (ראה מלב"ם על מגילת אסתר). במלכותו של פרעה מלך מצרים אנו קוראים: "ויהי כבוא אברהם מצרמה ויראו המצרים את האשה כי יפה הוא מאד: ויראו אתה שרי פרעה ויהללו אתה אל פרעה ותקח האשה, בית פרעה" (בראשית יב, יד-טו). לא פרעה שלח לקחתה, אלא "ויראו המצרים את האשה כי יפה הוא מאד". החליטו 'המצרים' שהשרים צריכים לראותה "ויראו אתה שרי פרעה ויהללו אתה אל פרעה". השרים החליטו להחרים אותה מבעלה ולקחת אותה אל בית פרעה, קודם "המצרים" ואחריהם "שרי פרעה" הם המחליטים והם גם העושים. ובאבימלך מלך פלשתים, בתחילה אמנם סיפור המעשה שונה במקצת: "ויאמר אברהם אל שרה אשתו אחתי היא וישלח אבימלך מלך גרר ויקח את שרה" (בראשית כ, ב). אבל אחרי כן: "ויבא אלהים אל אבימלך, בחלום הלילה; ויאמר לו, הניח מת על האשה אשר לקחת והוא, בעלת בעל... וישכם אבימלך בבקר ויקרא לכל עבדיו וידבר את כל הדברים האלה באזניהם ויראו האנשים מאד". הוא לא קרא לאברהם מיד. הלוא זהו חלום, הוא צריך לקרוא לחכמים ולחרטומים שיגידו לו את פשר החלום. הוא צריך גם להתייעץ עם כל מי שיש לו מה להגיד בממלכה. כי זהו עניין הנוגע לממלכה. הוא מציע את הדברים בפני השרים. האישה יפה מאוד, והחלום הוא רק חלום, וכבר נאמר "וחלמות השוא ידברו" (זכריה י, ב) שמא יגידו לו השרים שאין להתחשב בחלום. כי הלוא זה דבר מלכות הנוגע לכולם, כי המלך צריך שתהיה לו אישה יפה ואם ישלח את האישה, יוצר על ידי כך תקדים ממלכתי. זאת אמנם ממלכה שבה המלך הוא הקובע, אלא הוא אינו קובע את הכול, וישנם דברים שבהם הוא זקוק להסכמת השרים. 'ויראו האנשים מאד' הם לא אמרו כלום, אבל הוא הבין אותם ואמר לעצמו, אם זה כך שהם יראים, אז צריך להחזיר אותה לבעלה. אז "ויקרא אבימלך לאברהם ויאמר לו מה עשית לנו ומה חטאתי לך" (בראשית כ, ב-ט). ושוב במצרים, כמאה ושמונים שנה אחרי כן. יוסף "הנער העברי, העבד", עומד לפני פרעה, ופרעה נוכח לדעת שיש בנער זה חכמה

הרב שלמה מן ההר זצ"ל

עילאית, הוא רצה מיד לקבוע דבר. הוא מקבל להטיל על יוסף את התפקיד שעליו המליץ יוסף כמתבקש מפתרון החלום, כפי שאומר דוד בהלל: "להושיבי עם נדיבים עם, נדיבי עמו" (תהלים קיג, ח) למנות אותו לרב אלוף לרב מתכנן, ולרב מוציא לפועל במצרים. אך אינו מעז לעשות כן מיד ובעצמו. על כגון זה הוא צריך להתייעץ עם שריו. מן הסתם הוא מסתכל מסביב כשהוא מתבונן בפניו של כל אחד ואחד. גם הם התרגשו: "ויטיב הדבר בעיני פרעה ובעיני כל עבדיו", כדי לבחון את תגובת עבדיו הוא אומר להם: "הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו" וכאשר כולם שתקו, הבין ששתיקה זו משמעותה הסכמה, אז אמר ליוסף: "אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך" (בראשית מא, כח-מא). בזה קבע מלך מצרים תקדים, שבמקרה חריג, כשהשעה צריכה לכך, כשמתגלה חכם מופלג, אפשר להעלותו לגדולה גם כשהוא נער, וכשהוא נוסף לכך גם עבד, שעל כמותו כתוב בנימוסי המדינה, שאינו יכול למלוך, ואינו רשאי ללבוש בגדי שרים. (ומתקדים זה מן הסתם למד שאול כשבתהילה קירב את דוד ומינה אותו לשר אלף, שמואל יח, יג),

על הנעשה במצרים אנו לומדים עוד, "ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף: ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו: הבה נתחכמה..." (שמות א ח-ט). כאן יש כבר הרבה יותר דמוקרטיה, פרעה אינו מתייעץ עתה עם השרים, אלא אומר אל עמו, וז"ל המדרש: "ויקם מלך חדש כיוון שראו המצרים כך (שבני ישראל פרו ושרצו... ויעצמו במאוד מאוד) חידשו גזירות עליהם, הדא הוא דכתיב "ויקם מלך חדש". למה קראו מלך חדש, והלא פרעה עצמו היה? אלא שאמרו המצרים לפרעה: בא ונזדווג לאומה זו, אמר להם: שוטים אתם, עד עכשיו משלהם אנו אוכלים, והאיך נזדווג להם? אילולא יוסף לא היינו חיים, כיון שלא שמע להם, הורידוהו מכסאו שלושה חדשים, עד שאמר להם: כל מה שאתם רוצים הריני עמכם, והשיבו אותו. לפיכך כתיב 'ויקם מלך חדש' (שמות רבה א, ח-ט). והנה בהמשך כתוב: "וישימו עליו שרי מסים" (שמות א, יא) 'וישימו' ולא 'וישם', פרעה לא רצה לעשות זאת בעצמו, עד שראשי העם יכתבו את זה בספר החוקים שכן יש לנהוג עם עם זר, שאינו מתושבי הארץ מתחילה, זה סיפורו של תחילת השיעבוד. ובסופו אנו שומעים, כשמשה מנבא על בואו של הארבה: "ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש שלח את האנשים ויעבדו את ה' אלהיהם הטרם תדע פי אבדה מצרים" (שמות יז). הם מדברים בלי ששאל עצה מהם. לפני כן נאמר: "ויכבד לבו הוא ועבדיו" (שמות ט, לד), ועתה נתרכז לבם, בעוד שהוא עדיין עומד בהכבדת הלב, ובהמשך הם שומעים ממשה רבנו על מכת בכורות, והוא מזהיר את פרעה ואומר: "ויחדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי לאמר צא אתה וכל העם אשר ברגליך" (שמות יא, ח). הנה משה רבנו מעז עתה להגיד לפרעה: עבדיך אמרו לך את זה כבר לפני כן שתשלח אותם, וציפו להסכמתך, ואם אתה תסרב עתה, הם יטלו את השלטון בידיהם: "ויחדו כל עבדיך אלה אלי", ופרעה התכופף, והוא בעצמו הלך: "ויקם פרעה לילה, הוא וכל עבדיו וכל מצרים ותהי צעקה גדלה במצרים" (שמות יב, ל). העם העז להפגין מתחת לחלונות חדר משכבו של פרעה. מקודם באו לשם השרים ואחר כך כל העם: "ויקם פרעה לילה, הוא וכל עבדיו וכל מצרים", וכשהפגנה השקטה לא עשתה רושם, "ותהי צעקה גדלה

הרב שלמה מן ההר זצ"ל

בְּמִצְרַיִם כִּי אֵין בַּיִת, אֲשֶׁר אֵין שָׁם מֵת, אז פרעה נכנע, "וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לֵילָה וַיֹּאמֶר קוּמוּ צֵאוּ מֵתוֹךְ עַמִּי גַם אַתֶּם גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְכוּ עִבְדוּ אֶת ה' כְּדַבְּרֵיכֶם" (שמות יב, ל-לא).

בעיני בני ישראל נראה דבר זה חורג מכל נורמה סבירה במלכות מצרים, והם תהו איך דבר זה יתממש. הם לא האמינו שנתנית רשות זו לעזוב את המדינה תכובד בפועל על ידי הדרגים הנמוכים, השוטרים והנוגשים ושומרי הגבולות. הם עוד לא ניצלו את הרשות הזאת, ולא עשו שום צעד של הכנה ליציאה. "וַתִּחַזַּק מִצְרַיִם עַל הָעַם לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם מִן הָאָרֶץ" (שמות יב, לג). לכל בית ששם היו ה"עבדים" ישנים, פרצו מצרים והקימו אותם והוציאו אותם וגרשום, כמו שהבטיח הקב"ה למשה: "עוֹד נִגַע אָחָד אָבִיא עַל פְּרֹעֵה וְעַל מִצְרַיִם אַחֲרָי כֵּן, יִשְׁלַח אֶתְכֶם מִזֶּה, כְּשִׁלְּחוֹ כָּלָה, גֵּרֶשׁ יִגְרֶשׁ אֶתְכֶם מִזֶּה" (שמות יא, א). כך מתואר בתורה המשטר החברתי ששרר בארץ התרבות במצרים. כבר היה שם בתחילת השיעבוד משאל-עם, והשיעבוד הסתיים עקב הפגנה סוערת. על כל פנים המשמעות מן הסיפורים של מצרים היא, ששם יש לעם מה להגיד, ומזה למד שאול.

ו. מנהיגות יהושע

גם מאחרים יכול היה שאול ללמוד משהו בדומה לזה. בסיפור על הגבעונים אנו קוראים בספר יהושע: "ויהי כשמוע כל המלכים אשר בעבר הירדן, בהר ובשפלה ובכל חוף הים הגדול אל מול הלבנון, החתי והאמורי, הכנעני הפריזי החוי והיבוסים, ויתקבצו יחדו להלחם עם יהושע ועם ישראל, פה אחד". בכל השבטים האלה שולט משטר מלכותי. המלך הוא הקובע, "ויהי כשמוע כל המלכים, ויתקבצו יחדו להלחם.. פה אחד". לא הבר העמים, לא הנשיאים, כי אם כל המלכים, והם מחליטים פה אחד: אנו נלחם. "ויושבי גבעון שמעו את אשר עשה יהושע". "יושבי גבעון" אפילו לא "אנשי גבעון". איזה משטר ליברלי: ל"ארחי פרחי", לאורחים פורחים, עוברי אורח המתארחים אירוח ארעי ניתנת האפשרות להמריד את כל יושבי העיר המושרשים בה נגד החלטת המלכים!

"ויושבי גבעון שמעו את אשר עשה יהושע ליריחו ולעי, ויעשו גם המה בערמה, וילכו ויצטירו, ויקחו שקים כלים לחמוריהם, ונאדות יין בלים ומבוקעים ומצוררים, ונעלות בלות ומטולאות ברגליהם, ושלמות בלות עליהם, וכל להם צידם יבש היה ניקודים. וילכו אל יהושע אל המחנה הגלגל, ויאמרו אליו ואל איש ישראל: מארץ רחוקה באנו, ועתה כרתו לנו ברית, ויאמר איש ישראל אל החוי: אולי בקרבי אתה יושב, ואיך אכרות לך ברית? מיהו "איש ישראל" זה? הלא זה משא ומתן מדיני, ואותו צריך להפנות אל המלך ורק אליו, והוא גם זה שצריך לתת להם תשובה. ואמנם הם לא באו בתהילה אל איש ישראל אלא "וילכו אל יהושע אל המחנה הגלגל", אבל "ויאמרו אליו ואל איש ישראל", הם הלכו אל יהושע הנמצא במחנה בגלגל, כי הם הבינו לפי תומם, שבישראל המלך הוא הקובע, אבל יהושע לא השיב להם מיד. הוא שקע בהרהורים, הן ולא ורפיא בידיה. אולי אמר להם: חכו פה עד מהר בבקר. אני אהרהר בדבר, אי אפשר להחליט בבהילות, אחרוב על זה

הרב שלמה מן ההר זצ"ל

ואשקול את הצעתכם. אז הם הלכו אל שאיש ישראל" והצליהו להמריד אותם נגד יהושע. "כאן אינכם צריכים להלחם על עיר מבוצרת, אנו מוסרים לכם פה את העיר על כף היד". "ויאמרו אליו ואל איש ישראל.., ויאמר איש ישראל אל החוי...". גם הם היססו, "אולי בקרבי אתה יושב, ואיך אכרות לך ברית?".

"ויאמר איש ישראל" זהו הקרי, הכתיב הוא "ויאמרו איש ישראל" לשון רבים. העם מתעורר, ומיד "ויאמר" אחד עושה את עצמו לשליה ציבור ומי שמביע את דעת הקהל, איש ישראל אחד, מדבר בשם איש ישראל הציבור. אלא שגם הוא מביע היסוס. אז הם אמרו: אם גם העם מסתפק, אז עלינו לנהל את המשא ומתן עם המלך, וחזרו אל יהושע: "ויאמרו אל יהושע: עבדיך אנחנו. ויאמר אליהם יהושע: מי אתם ומאין תבאו? ויאמרו אליו: מארץ רחוקה מאוד באו עבדיך לשם ה' א-לוקיך". שקר בפיהם, אבל הם מדברים בפיקוח נפש. "כי שמענו שמעו, וכל אשר עשה במצרים. ואת כל אשר עשה לשני מלכי האמורי אשר בעבר הירדן לסיחון מלך חשבון ולעוג מלך הבשן אשר בעשתרות, ויאמרו אלינו זקנינו וכל יושבי ארצנו", חז"ל אמרו: "כל דבר שקר שאין אומרים בו מקצת אמת בתחילתו אינו מתקיים בסופו (רש"י במדבר יג, כז)". על כן: "ויאמרו זקנינו", אבל לא הזקנים אמרו, כי אם ה"ארחי פרחי" הם שאמרו. על כן הוסיפו "ויאמרו אלינו זקנינו וכל יושבי ארצנו", וזה כדי שהשקר יהיה מרופד במקצת האמת שהוסיפו, ואז יהושע יאמין להם, אך עדיין זה לא הועיל באשר ליהושע. "ויקהו האנשים מצידם, ואת פי ה' לא שאלו". שוב "האנשים" הם שרוצים למנוע מיהושע לקבוע, והם שממהרים לעשות מעשה. "ויעש להם יהושע שלום, ויכרת להם ברית לחיותם". אך העם אמרו: "יהושע?" זה לא יהיה תקף! המלך לא יעשו מאחורינו עובדא מוגמרת. וכדי להפגין: "וישבעו להם נשיאי העדה".

יש פה מאבק עיקש, מיהו בעל הסמכות, הם מורדים במפורש במלכותו של יהושע. "ויהי מקצה שלושת ימים אחרי אשר כרתו להם ברית, וישמעו כי קרובים הם אליו ובקרבם הם יושבים, ויסעו בני ישראל ויבאו אל עריהם,.. ולא הכום בני ישראל כי נשבעו להם נשיאי העדה בה' א-לוקי ישראל, וילונו כל העדה על הנשיאים", בוקה ומבוקה ומבולקה. מקודם דחפו איש ישראל את הנשיאים, שהם יהיו המחליטים והמבטיחים להם ברית שלום, וכעת הם מתלוננים, והנשיאים מתנצלים ומתגוננים: "ויאמרו כל הנשיאים אל כל העדה: אנחנו נשבענו להם בה' א-לוקי ישראל, ועתה לא נוכל לנגוע בהם, זאת נעשה להם והחיה אותם, ולא יהיה עלינו קצף על השבועה אשר נשבענו להם", הנשיאים נמצאים במבוכה מה לעשות. אחר כך מצאו מוצא כלשהו. "ויאמרו להם הנשיאים: יחיו! ויהיו חוטבי עצים ושואבי מים לכל העדה כאשר דברו להם הנשיאים".

יש אצלנו דמוקרטיה? יש אצלנו משטר של נשיאים? משטר של צעקנים? מקודם ממרידים את האנשים, והאנשים יערכו הפגנות? אבל יהושע מתחשב ומבין שקשה יהיה לשנות, ולהסב את

הרב שלמה מן ההר זצ"ל

הגלגל אחרונית, יש כבר עובדה מוגמרת, ולעובדה המוגמרת נותן יהושע כעת גושפנקא מלכותית. "ויקרא להם יהושע וידבר אליהם לאמור: למה רמיתם אותנו לאמר: רחוקים אנחנו מכם מאוד, ואתם בקרבנו יושבים? ועתה ארורים אתם, ולא יכרת מכם עבד וחוטבי עצים ושואבי מים לבית א-לוקי, ויענו את יהושע ויאמרו: כי הוגד הוגד לעבדיך את אשר ציווה ה' א-לוקיך את משה עבדו, לתת לכם את כל הארץ ולהשמיד את כל יושבי הארץ מלפניכם, ונירא מאוד לנפשותינו מפניכם, ונעשה את הדבר הזה. ועתה הננו בידך".

הם מבינים שהכוח הוא יציב בידי יהושע, ורק הוא יקבע בסופו של דבר, ולא מישהו אחר: הנני בידך, כטוב וכישר בעיניך לעשות לנו, עשה: "איש ישראל" לא נתפייס, העם התעורר לעשות בהם שפטים על הרמאות שנהגו בה. "ויעש להם כן, ויצל אותם מיד בני ישראל ולא הרגום". הנשיאים התקפלו מיד. הם עברו את הגבול. להם אין הכה לעמוד כנגד האספסוף הרוצה לבטל את השבועה שנשבעו הנשיאים. יהושע הוא שעמד להם לגבעונים, "ויצל אותם מיד בני ישראל ולא הרגום". הוא מצא את הפשרה הנכונה, והוא יש לו הכוח להגן על הפשרה הזאת, "וַיִּתְּנֵם יְהוֹשֻׁעַ בַּיּוֹם הַהוּא חֹטְבֵי עֵצִים וְשֹׁאְבֵי מַיִם לְעֵדָה וּלְמַזְבֵּחַ ה' עַד הַיּוֹם הַזֶּה אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר" (יהושע ט, כז).

זהו המשטר שהתורה רוצה בו: "שׁוֹם תִּשִׂים עֲלֶיךָ מִלֶּךְ, אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ בּוֹ" (דברים יז, טו). מלכות זו שהתורה מצווה עליה היא מלכות אבסולוטית, ועליה נאמר בספר יהושע: "כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִמְרָה אֶת פִּיךָ וְלֹא יִשְׁמַע אֶת דְּבָרֶיךָ לְכָל אֲשֶׁר תִּצְוֶנּוּ וּמֵת רַק חֶזֶק וְאַמֶּץ" (יהושע א, יח). ואמנם יהושע מתחזק ומתאמץ, ובעזרת ה' הוא מצליח להתגבר על כל המתנכלים לשלטונו. אלא העם עורך הפגנות, והנשיאים עושים שרירים, והם רוצים לתפוס נתח מן השלטון, ולכלל אורך ספר יהושע קיים המאבק הזה ועד סוף ימיו של יהושע הוא נמשך.

ז. מנהיגות משה

גם עם משה רבנו נאבקו בני ישראל מתחילת בואו אליהם במצרים עד סוף ימיה אחרי הליכתו הראשונה עם אהרן לפרעה "וַיִּפְגְּעוּ אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אֶהֱרֹן נֹצְבִים לְקִרְיָתָם בְּצִאתָם מֵאֶת פְּרַעֲה וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם יְרָא ה' עֲלֵיכֶם וַיִּשְׁפֹּט אֲשֶׁר הִבְאִשְׁתֶּם אֶת רִיחֲנוּ, בְּעֵינֵי פְרַעֲה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו לְתֵת חֶרֶב בְּיָדָם לְהַרְגֵנוּ" (שמות ה, כ-כא).

אחרי כן על הים: "וַיֹּאמְרוּ, אֶל מֹשֶׁה הַמְבַלִּי אֵין קְבָרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ לְמוֹת בַּמִּדְבָּר מֵה זֹאת עֲשִׂיתָ לָנוּ, לְהוֹצִיאֵנוּ מִמִּצְרַיִם" (שמות יד, יא). ואחרי שעברו את הים ובאו למרה: "וַיָּבֹאוּ מֵרְתָה וְלֹא יָכְלוּ לְשִׁתּוֹת מִיַּם מִמֶּרְה, כִּי מָרִים הֵם... וַיִּלְנוּ הָעָם עַל מֹשֶׁה לֵאמֹר מֵה נִשְׁתָּה" (שמות טו, כג-כד). ושוב: " וַיִּסְעוּ מֵאֵילָם וַיָּבֹאוּ כָּל עֵדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל מִדְבַּר סִין אֲשֶׁר בֵּין אֵילָם וּבֵין סִינַי בְּחַמְשָׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: וַיִּלְנוּ (וַיִּלְוֶנוּ) כָּל עֵדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן בַּמִּדְבָּר: וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי יִתֵּן מוֹתָנוּ בְּיַד ה' בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁבְתָּנוּ עַל סִיר הַבָּשָׂר בְּאֶכְלֵנוּ

הרב שלמה מן ההר זצ"ל

לְחֵם לְשִׁבְעַ: כִּי הוֹצֵאתֶם אֶתְנֹנוּ אֶל הַמִּדְבָּר הַזֶּה, לְהַמִּית אֶת כָּל הַקָּהָל הַזֶּה בְּרָעַב" (שמות טז, א-ג).
וברפידים: "וַיָּרֶב הָעָם, עִם מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ תָנוּ לָנוּ מִים וְנִשְׁתֶּה... וַיִּצְמָא שָׁם הָעָם לַמַּיִם וַיִּלְכַן הָעָם עַל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶה הַעֲלִיתֶנּוּ מִמִּצְרָיִם לְהַמִּית אוֹתִי וְאֶת בְּנֵי וְאֶת מִקְנֵי בַצִּמָּא" (שמות יז, ב-ג).
אחר כך היתה המריבה בתבערה: "וַיְהִי הָעָם כְּמִתְאַנְנִים רַע בְּאַזְנֵי ה'" (במדבר יא, א), ובתאוונה:
וְהַאֲסִפְסֹף אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ, הַתְּאוּוֹ תְּאוּוֹה וַיִּשְׁבוּ וַיִּבְכוּ גַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ מִי יֶאֱכַלְנוּ בָּשָׂר: זָכַרְנוּ אֶת הַדָּגָה אֲשֶׁר נֹאכַל בְּמִצְרָיִם חֲנָם אֶת הַקִּשְׁאִים וְאֶת הָאֲבֻטְחִים וְאֶת הַחֲצִיר וְאֶת הַבְּצָלִים וְאֶת הַשּׁוּמִים: וְעַתָּה נִפְשָׁנוּ יְבֹשָׁה אֵין כָּל בְּלִתִּי אֶל הַמֶּן עֵינֵינוּ" (במדבר יא, ד-ו). אמנם עדיין אין אנו שומעים במפורש דרישה שיוחלף שלטון היחיד של משה, אבל במרומז יש כאן בוודאי גילוי דעת, שאין משה יודע לנווט את דרכם למקומות שיוכלו למצוא שם מים ומזון טוב יותר ובשפע. שמא טוב היה, אילו עמד לצידו של משה צוות של אנשים בקיאים יותר בדברים טכניים, הנחוצים למסע מסובך כזה של עם רב, ומשה קולט את הרמזים "הדקים" האלה, ופונה אל הקב"ה בבקשה שישחררו מן התפקיד שהטיל עליו, כפי שגם ביקש בתחילה שכלל לא יטיל עליו תפקיד זה.

אז אמר: "בִּי אֲדֹנָי; שְׁלַח נָא בְיָד תְּשֻׁלַּח" (שמות ד, יג). ועתה הוא אומר: "הֲאֲנֹכִי הֲרִיתִי אֶת כָּל הָעָם הַזֶּה אִם אֲנֹכִי, יִלְדֹתִיהוּ: כִּי תֹאמַר אֵלֵי שְׂאֵהוּ בְּחִיקְךָ כְּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאֱמֹן אֶת הַיּוֹנֵק עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְתָּיו... וְאִם כֹּכָה אֶת עֲשֵׂה לִי הֲרֹגִי נָא הָרוֹג אִם מְצֵאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְאֵל אֶרְאֶה בְּרַעְתִּי" (במדבר יא, יב-טו).
הקב"ה עושה לו את רצונו, ומעמיד לצידו סנהדרין של שבעים זקנים, שיוכלו בשעת הצורך לשמש כלי רעם שיקלוט את התלונות ואת הצעקות של העם, אבל הסנהדרין לא הועילו כבר בהזדמנות הקרובה, ונראה שגם הזקנים פנו אז כנגד משה ואהרן. כשחזרו המרגלים וסיפרו מה שסיפרו, "וַתִּשָּׂא כָּל הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ, אֶת קוֹלָם וַיִּבְכוּ הָעָם בְּלִילָה הַהוּא: וַיִּלְנוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם כָּל הָעֵדָה, לוֹ מִתְּנוּ בְּאַרְצָ מִצְרָיִם אוֹ בְּמִדְבַּר הַזֶּה לוֹ מִתְּנוּ: וְלָמָּה ה' מְבִיא אוֹתָנוּ אֶל הָאָרֶץ הַזֹּאת לְנַפֵּל בְּחָרֶב בְּחָרֶב נִשְׁיָנוּ וְנִפְּנוּ, יְהִיוּ לְבַז הָלוֹא טוֹב לָנוּ שׁוּב מִצְרָיִמָּה: וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו נְתַנָּה רֹאשׁ וְנִשׁוּבָה מִצְרָיִמָּה" (במדבר יד, א-ד).

אף על פי שחזרו בהם אחר כך ואמרו "חטאנו", וגם הראו זאת במעשה שהעפילו לעלות (שם יד לט-מ), חזרה התרעומת והתפרצה כהר געש במחלוקתו של קורח ועדתו פעם אחר פעם, וביתר שאת. ובעוד שבמעשה המרגלים לא הועמד אדם מסוים בראש המתמרדים כמי שיוכל אולי להחליף את משה, עתה העמיד את עצמו גם איש ציבור חשוב ומיוחד בראש המרד, אדם בעל ייחוס, חכם גיבור ועשיר, כריזמטי שכוחו רב למשוך את העם בהתלהבות אחריו.

קורח התחיל ביחיד ומצא לו מיד שלושה חברים שעזרו על ידו: "ויקח קורח ודתן ואבירים בני אליאב, ואון בן פלת בני ראובן", ואחרי הפסקה קטנה (סוף פסוקו) "ויקומו לפני משה, ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתיים". בתחילה חמשים, וחיש מהר נוספו להם עוד מאתיים. והנה משה לא

הרב שלמה מן ההר זצ"ל

הספיק לדבר אל קורח, כשהיה יחידי עם שלושת עוזריו, והנה יש לו כבר לקורח עדה של מאתיים וחמישים איש. "וַיִּדְבֶּר אֶל קִרְחַ וְאֶל כָּל קְרַח וְאֶל כָּל עֲדָתוֹ לֵאמֹר" (במדבר טז, ה). ואומר אליהם רק שלושה פסוקים, ומשה רואה לפניו את כל שבט לוי: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל קִרְחַ שְׁמָעוּ נָא בְנֵי לְוִי" (במדבר טז, ח). אך במשך הלילה הספיק קורח הרבה, משה הזמין אותם שיתאספו למחרת על יד אוהל מועד, והוא ציפה לראות שם את שבט לוי, אבל "וַיִּקְהַל עֲלֵיהֶם קִרְחַ אֶת כָּל הָעֵדָה אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיֵּרָא כְבוֹד ה' אֶל כָּל הָעֵדָה" (במדבר טז, יט). דברי קורח ודברי דתן ואבירם אל העם היו כפי הנראה כל כך מתוחכמים ומשכנעים, שגם אחרי שפתחה "הָאָרֶץ אֶת פִּיהָ וַתִּבְלַע אֹתָם" (את קורח ואת דתן ואבירם) וְאֶת בְּתֵיהֶם וְאֶת כָּל הָאָדָם אֲשֶׁר לְקִרְחַ וְאֶת כָּל הָרְכוּשׁ, עדיין חלחל בתוכם ארס הדברים, והם הרעילו את כל ישראל. "וַיִּלְנוּ כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמְּחַרְתָּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן לֵאמֹר אֲתֵם הִמַּתֶּם אֶת עַם ה'" (במדבר יז, ו), והמגפה שפרצה "וַיִּהְיוּ הַמֵּתִים בַּמִּגְפָּה אַרְבָּעָה עָשָׂר אֲלָף וּשְׁבַע מֵאוֹת מְלֻבָּד הַמֵּתִים עַל דְּבַר קִרְחַ" (במדבר יז, יד).

כל זה בתחילת ארבעים השנה שעשו במדבר, אחר כך אין אנו שומעים אם היו עוד מאורעות כגון אלה. אך בסוף הארבעים כאשר כבר מתו כל בני הדור שיצא ממצרים, וקם דור חדש שחונך וטופל בידי משה ואהרן, אנו שוב רואים גם בבני דור זה אותו חוסר אמון ביכולת מנהיגותם של משה ואהרן. "וַיָּבֵאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל הָעֵדָה מִדְּבַר צִין בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקִדְשׁ וַתִּמַּת שָׁם מֵרִים וַתִּקְבְּר שָׁם: וְלֹא הָיָה מִיָּם לָעֵדָה... וַיִּרְבַּ הָעָם עִם מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר וְלוֹ גִּוְעָנוּ בְּגוֹעַ אַחֲנֹנוּ לִפְנֵי ה': וְלָמָּה הִבַּאתֶם אֶת קַהֲל ה' אֶל הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְמוֹת שָׁם אֲנַחְנוּ וּבְעֵירָנוּ: וְלָמָּה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לְהִבְיֵא אוֹתָנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַרְעֵ הַזֶּה לֹא מָקוֹם זֶרַע וַתִּאָּנֶה וְגַפְּנוּ וְרִמּוֹן וַיִּמֵּם אֵין, לְשִׁתּוֹת" (במדבר כ, א-ה). וכדי שנבין שיצר זה של תרעומת והתקוממות נגד המנהיגים שלו אינו מום עובר בלבד, אלא זוהי מחלה ממארת המקוננת בתוך תוכם, מספרת התורה עוד סיפור: "וַיִּסְעוּ מֵהַר הָהָר דֶּרֶךְ יָם סוּף לְסַבֵּב אֶת אֶרֶץ אֲדוּם וַתִּקְצַר נַפְשׁ הָעָם, בַּדֶּרֶךְ: וַיִּדְבֶּר הָעָם בְּאֵלֵהִים וּבְמֹשֶׁה לָמָּה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לְמוֹת בַּמִּדְבָּר כִּי אֵין לָחֵם וְאֵין מִיָּם וְנַפְשֵׁנוּ קָצָה בְּלָחֵם הַקֶּלֶקֶל" (במדבר כא, ד-ח).

ח. משל יותם

בסוף ספר שופטים נאמר ארבע פעמים "אין מלך בישראל", ופעמיים הוסיף לזה המקרא "איש הישר בעיניו יעשה" (שופטים, יח א; שם יט, א; שם יז, ו; שם כא, כה). לדעת רש"י היו שני הסיפורים שבסוף הספר, הסיפור של פסל מיכה והסיפור של פילגש בגבעה, מיד בתחילת תקופת השופטים, אבל לדעת רד"ק שני הסיפורים האלה קרו בסוף תקופת השופטים, לפני עלי הכהן, והנה משה רבנו מינה לפני מותו את יהושע למלך על ישראל (רמב"ם הלכות מלכים פרק הלכה ג). אבל יהושע לא מינה מישהו אחר שיהיה מלך אחריו, וז"ל המקרא: "וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת יְהוֹשֻׁעַ וַיִּשְׁאָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּה' לֵאמֹר: מִי יַעֲלֶה לָנוּ אֶל הַכְּנָעַנִי בַתְּחִלָּה לְהִלָּחֵם בּוֹ: וַיֹּאמֶר ה' יְהוֹדָה יַעֲלֶה". (שופטים א, א-ב). והתמיהה היא גדולה: הלא זו מצווה מן התורה לשים עליהם מלך, ולמה לא שאלו בה' מי ימלוך

הרב שלמה מן ההר זצ"ל

אתרי יהושע? ואילו המליכו מלך לא היו צריכים לשאול: 'מי יעלה לנו אל הכנעני בתחילה להלחם בו', כי אז היה ברור שתפקיד זה לעלות למלחמה אל הכנעני מוטל על המלך.

מדמיוננו נאמר, שיהושע מת מיתה חטופה, ולא היה סיפק בידו לשאול מהקב"ה מה שמושה ביקש בזמנו, שיקרא ה' בשמו של ממלא מקומו הראוי לבוא אחריו במלוכה, כיוון שלא היה ליהושע בן שיירש ממנו את מלכותו. אבל ישראל אחרי מותו של יהושע התייאשו כליל ממלוכה. הלוא הם נלחמו נגד המלך משה ונגד המלך יהושע וחתרו כל ימי מלכותם לצמצם את סמכותם, ואיך ימליכו עכשיו מעצמם מלך חדש? הם מפחדים ממלך. אבל מן המשל שהמשיל להם יותם בנו של גדעון נמצאנו למדים שגם המלך מפחד מהם. "הלוך הלכו העצים למשח עליהם מלך ויאמרו לזית מלכה עלינו" (שופטים ט, ח). שתי מגמות מנוגדות זו לזו מתרוצצות בקרבם. אמנם מצוים ישראל מן התורה להתארגן במלוכה, וזוהי מצוות עשה, אבל יש גם תנאי שסובר שאין זאת מצווה אלא רשות. ואף על פי שנפסקה הלכה שלא כדבריו, אולי יש מי שממריד נגד הריכוזיות שבמלכות, אולי יש מי שטוען שאין הגיון במלוכה, שהרי אם נמליך עלינו אדם חלש מה הועלנו, ואם נמליך אדם חזק, לא נרצה בו.

"הלוך הלכו העצים למשח עליהם מלך ויאמרו לזית מלכה עלינו ויאמר להם הזית החדלתי את דשני אשר בי יכבדו אלהים ואנשים והלכתי לנוע על העצים". אמרו חז"ל: הזית רומז לעתניאל בן קנז, זה שבא להנהיג אחרי מות יהושע, ואמנם הציעו לו בני ישראל את כתר המלוכה אחרי יהושע, אבל וכי לא ידעו שיש לו לזית דשן אשר בו יכבדו א-לוקים ואנשים, והוא לא ירצה לחדול מלהתעסק בדשנו אשר בו יכבדו א-לוקים ואנשים? הם ודאי ידעו את זה היטב. הם רצו במלך אבל שלא יקח את תפקידו זה כל כך ברצינות, הם רצו באדם עדין. בתלמיד חכם שישקיע את כל מרצו וכל כוחו בלימוד תורה, אחד שחוזר כל שלושים יום על כל התורה (ראש השנה לה). מלך כזה יתן לעבדיו ולשריו חופש פעולה מספיק. הזית הבין את זה, "ויאמר להם הזית" אתם מציעים לי מלוכה. אבל למלוכה יש להביא אדם עם אגרוף קשה, ולזאת אין אתם רוצים, אתם רוצים זית למלך, ואני "החדלתי את דשני?" תודה רבה עבור המתנה הזאת, אבל אני אלך אל הישיבה שלי בנגב, ואני אלמד את תלמידי תורה, עתניאל הוא "יעבץ" שהלך לנגב ולימד שם תורה.

"ויאמרו העצים לתאנה לכי את מלכי עלינו". אם על עתניאל הראה אורים ותומים: "ויהי אחרי מות יהושע... ויאמר ה' יהודה יעלה" (שופטים א ב). דבורה הנביאה היא התאנה נבחרה על ידי העם להיות המנהיגה, ודבורה אשה נביאה, אשת לפידות היא שפטה את ישראל בעת ההיא... ויעלו אליה בני ישראל למשפט" (שופטים ד, ד-ה). אולי היא לא נבחרה במשאל עם פורמאלי, אבל היא נבחרה בפועל: ויעלו אליה בני ישראל למשפט". וכפי שנאמר במשלו של יותם, הם הציעו לה את שרביט המלוכה. אז היא אמרה: "החדלתי את מתקי ואת תנובתי הטובה" (שופטים ט, יא). "את מתקי", היא הבינה מה הם רוצים ממנה ושוב יש לנו לשאול, וכי הם לא הבינו שזה כך, שהיא לא תהיה מסוגלת להניף שוט על אף אחד? אלא שזה מה שהם רצו.

הרב שלמה מן ההר זצ"ל

"וַיֹּאמְרוּ הָעֲצִים, לַגִּפֶּן, לַגְּדֵעוֹן, לְכִי אֵת, מְלוּכִי (מְלֹכִי) עֲלֵינוּ. וַתֹּאמֶר לָהֶם הַגִּפֶּן הַחֲדָלְתִּי אֶת תִּירוּשֵׁי הַמְּשֻׁמַּח אֱלֹהִים וְאֲנִשִּׁים וְהִלַּכְתִּי לְנוּעַ עַל הָעֲצִים" (שופטים ט, יב-יג). מה אנו קוראים במקרא על גִּדְעוֹן? על כך, שאלו באו בהצעה הברורה והמפורשת: "וַיֹּאמְרוּ אִישׁ יִשְׂרָאֵל אֶל גִּדְעוֹן מִשָּׁל בְּנוֹ גַם אֵתָּה גַם בְּנֶךָ גַם בְּנֵי בְנֶיךָ כִּי הוֹשַׁעְתָּנוּ מִיַּד מִדְּיָן" (שופטים ח, כב). ומה הבין גִּדְעוֹן מהם? "וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם גִּדְעוֹן לֹא אֶמְשַׁל אֲנִי בָכֶם וְלֹא יִמְשַׁל בְּנֵי בָכֶם ה' יִמְשַׁל בָּכֶם" (שופטים ח, כג). כאן יש סוף פסוק, הם לא השיבו לו על זה כלום, והאמירה שלו נשארה תלויה באוויר. "וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם גִּדְעוֹן, אֲשַׁאֲלֶה מִכֶּם שְׁאֵלָה וּתְנוּ לִי אִישׁ נֶזֶם שְׁלָלוּ כִּי נִזְמִי זָהָב לָהֶם כִּי יִשְׁמַעְאֲלִים הֵם" (שופטים ח, כג). בזאת יבחנו בני ישראל, אם הם מסכימים שהמלוכה תעלה להם במחיר. הם רוצים מלך, אך אם הם גם ירצו בו, אם יתבקשו לשלם לו עבור שירותיו? וגִּדְעוֹן גם לא ביקש שיתנו לו משלהם כלום, אלא ש"איש נזם שללו" מן השלל שהם זכו בו במלחמה, הוא הוביל אותם אליה, ושהם ניצחו בה בהנהגתו.

הם מבינים את הערמה שבשאלה שהוא שאל. הוא רוצה לבחון אותם, אם יוותרו לו על רכוש שנדמה להם שכבר זכו בו השלל שלקחו במלחמה, והם נתנו לו, אז הוא עשה מן הזהב הזה אפוד, שמן הסתם הוא יעד אותו למקדש ה' בשילה. מן הסתם כדי לרמוז להם שהוא ברצינות רוצה שה' ותורתו ישכנו בממלכתו. אך הם עשו את האפוד לעבודה זרה. "אנחנו נקבע את חוקי הממלכה ואת אורחותיה ולא אתה, גם לא כאשר תהיה מלך עלינו". וכך לא רק אמרו אלא גם עשו "ויעש אותו גִּדְעוֹן לאפוד ויצג אותו בעירו בעפרה" לא בשילה, אולי עקב התנגדותם שלהם, שנאלץ להתחשב בה, "ויזנו כל ישראל אחריו שם, ויהי לגִּדְעוֹן ולביתו למוקש... וילך ירובעל בן יואש וישב בביתו". הוא התפטר מן המלוכה. "ירבעם בן יואש". לפני כן בכל הסיפור הוא "גִּדְעוֹן", וכעת פתאום הופך להיות "ירובעל בן יואש"! הוא אומר להם: אני אעקור את כל העבודה הזרה כפי שעקרתי אותה מבית אבי יואש, כי אני ירובעל בן יואש. אמר לו: לא מפני שהיית ירובעל בן יואש עשית מה שעשית, אלא מפני שהיית אז אדם צעיר מלא מתח להרפתקאות ואהבת להרגיז את המבוגרים, עשית זאת, גִּדְעוֹן את האשרה כי היית "גִּדְעוֹן" סוער ומחפש הרפתקאות, והנה התגברת ושקטה רוחך, ותלך בתלם שלנו. אז הוא שוב אמר שהוא ירובעל, והם התעלמו מן האמירה שלו. אך עתה הרגיש שהם אינם רוצים בדבר שהוא רוצה בו. משאת נפשו אינה משאת נפשם. אז הלך הביתה. הם רצו במלך בתנאי שהמלך לא "ימלוך" עליהם. הם רצו להוביל אותו.

ט. מלכות דוד

שאל יסד ממלכה כזאת, שאם יש בה דברים שהעם רוצה אותם אחרת ממה שהמלך רוצה אותם, המלך יעשה אותם כרצונם. שאל עונה לשמואל: "אני בכנות ובלב שלם רציתי לעשות הכל כפי שהורית לי, אך בממלכתי ישנם דברים שאינם בידי החליט בהם, שבהם העם מחליט מה לעשות, ועלי מוטל לעשותם כרצונם". "כִּי יִרְאֵתִי אֵת הָעָם וְאֶשְׁמַע בְּקוֹלָם" (שמואל א' טו, כד). אחרי שאל בא דוד, כשהוא חושד באבישי, שישלח יד בשאול בניגוד למה שהוא ציווה, הוא מאיים עליו ואומר לו: "חי

הרב שלמה מן ההר זצ"ל

ה' אם תהרוג את הצדיק אני אערב דמך בדמו" (שמואל א, כו, י, רש"י). וכשיואב הורג את אבשלום בניגוד לפקודתו המפורשת של דוד, ודוד אינו יכול להעניש את יואב על כך, אינו שוכח לו את זה, ולמען ידעו כל ישראל לדורותיהם, שאין לעבור על דברי המלך, הזהיר את בנו שלמה לפני מותו שיעניש הוא את יואב במלוא חומר הדין על מעשהו זה, כמו גם על שאר הדברים שעשה למורת רוחו של דוד. חז"ל העירו על דוד על מה שהוא אמר בהזדמנות אחרת: "וַיִּקַּם דָּוִד הַמֶּלֶךְ עַל רִגְלָיו וַיֹּאמֶר שְׁמַעוֹנֵי אַחֵי וְעַמִּי" (דברי הימים א, כח, ב) אם אחי למה עמי, ואם עמי למה אחי? אמר רבי אלעזר: אמר להם דוד לישראל, אם אתם שומעים לי אחי אתם, ואם לא עמי אתם, ואני רודה אתכם במקל" (סוטה מ.).

זהו המלך, זהו דוד וממלכתו כפי שרוצה אותו מלך מלכי המלכים, הקב"ה, מלך שאינו ירא את העם, ואינו ירא אלא את הקב"ה. כך יעצו הזקנים לרחבעם: יש לדבר אל העם רכות, אבל יש רק בעל הבית אחד המלך: "אם היום תהיה עבד לעם הזה ועבדתם וענייתם ודברת אליהם דברים טובים והיו לך עבדים כל הימים" (מלכים א, יב, ז). אבל מלכי ישראל נהגו את ממלכתם על פי הדגם שקבע שאול לעצמו. אנו קוראים בעת שהתחלקה הממלכה: "וַיָּבֹא יִרְבֵּעַם וְכָל קְהַל יִשְׂרָאֵל וַיִּדְבְּרוּ אֶל רְחֲבֵעַם...". ועוד "וַיָּבֹא יִרְבֵּעַם וְכָל הָעָם אֶל רְחֲבֵעַם בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי" (מלכים א, יב, ג-יב). וכשכבר מלך: "וַיִּוָּעַן הַמֶּלֶךְ וַיַּעַשׂ, שְׁנֵי עֲגָלֵי זָהָב..." (שם יב, כח). ישנה התייעצות עם העם ועם זקנים ושרים כמה פעמים אצל אחאב (שם כ, ז; שם כב, ג) ואצל בנו יהורם (שם ז, יב), המלך האחרון לבית דוד צדקיהו היה צדיק גמור (מועד קטן כח: תוספות ד"ה צדקיהו), אבל הדור שלו היה רע (ערכין יז). וכשדרשו ממנו השרים שימסור בידיהם את ירמיהו "וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ הִנֵּה הוּא בְּיַדְכֶם כִּי אֵין הַמֶּלֶךְ יוֹכַל אֶתְכֶם דָּבָר" (ירמיהו לח, ה). מה פירוש "אין המלך יוכל"? הוא צריך לבעוט בהם, הוא צריך לפטר אותם ולשלח אותם. זאת יוכל לעשות ובזה הוא משתחרר מהתנשאותם עליו. אמרו חז"ל: למה נאמר על צדקיהו "וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינָי ה'" (מלכים כד, יט)? שהיה בידו למחות ולא מיחה (סנהדרין קג). מפני שהוא רך לבב ואינו מוחה, בטלה כליל מלכות בית דוד ביהודה.

י. מלכות משיח

המשיח יהיה כדוד, ודוד יהיה לו משנה (שם צח:). מפני שהוא יהיה עוד גדול מדוד. לא תהיה שם דמוקרטיה, לא יהיה שם שלטון שרים ועבדים ולא יהיו שם יועצים. אנחנו מתפללים לביאת המשיח, אולי אין אנו מבינים למה אנו מתפללים. צריך שיהיה לנו ברור, שבמלכות המשיח לא תהיה דמוקרטיה, ואנו חייבים להיות מודעים לכך שאנו מתפללים לביטול הדמוקרטיה. "את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח, וקרנו תרום בשועתך", מה זאת "קרן"? הקרן מנגחת "וכי יגח שור את איש או את אשה ומת" (שמות כא, כח). וכן נאמר על יוסף: "וַיִּקְרַנְי רָאִם קְרַנְיוֹ" (דברים לג, יז). זאת היא המלכות שהקב"ה רוצה בה, וכל זמן שלא יהיה לנו הכוח הנפשי לחיות תחת מלך כזה, שיוכל להתגבר על הדמוקרטיה ועל יצרם של הבריות לנגוס ולנגוס מכוחה של המלכות, אין הקב"ה מעמיד לנו מלך.

הרב שלמה מן ההר זצ"ל

יהי רצון שנזכה שאנו נאמין בכל מה שאנו אומרים בתפילותינו, ושנתפלל אותן בלב שלם ובהסכמת הנפש, כי הקב"ה עומד וידו מושטת ובה שלוש מתנות עבורנו: חז"ל אמרו על דורו של ירבעם - "תנא משום ר"ש בר יוחאי: בשלושה דברים מאסו בני ישראל בימי רחבעם, במלכות שמים ובמלכות בית דוד ובבית המקדש. הה"ד: אין לנו חלק בדוד כמשמעו, לאוהליך ישראל אל תקרי לאוהליך אלא לאלוהיך, ראה ביתך דוד זה בית המקדש, אמר ר"ש בן מנסיא: אין מראים סימן טוב לישראל עד שיחזרו ויבקשו שלשתם, שנאמר: אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' זו מלכות שמים, ואת דוד מלכם כמשמעו, ופחדו אל ה' ואל טובו זה בית המקדש כמד"א: ההר הטוב הזה (הושע ג, רש"י).